

**Проблеми споживчої кооперації Лівобережної України
в другій половині XIX – на початку XX ст.
у світлі постанов кооперативних з'їздів і нарад**

Сталий розвиток будь-якої економіки неможливий без приватної та громадської ініціативи. Важливе місце у вирішенні актуальних економічних проблем, особливо на мікрорівні, займає кооперативний рух. Досвід кооперування за радянських часів не можна назвати вдалим, позаяк існуюча тоді система кооперації була спотворена командно-адміністративною системою і не відповідала повною мірою кооперативним принципам. Тому багато дослідників звертають свою увагу саме на дореволюційну кооперацію, вбачаючи в ній ті зразки, яким слід повчитися і сьогодні.

Кооперативний рух Лівобережжя України був предметом дослідження ряду науковців, серед яких варто виділити в першу чергу праці Алімана М.В., Власенка В.М. та Половця В.М [5]. Проте проблеми розвитку споживчої кооперації регіону під кутом зору висвітлення їх на кооперативних з'їздах і нарадах не виступали раніше як окремий предмет дослідження.

Споживча кооперація Лівобережної України в другій половині XIX – на початку XX ст. переживала процес становлення, звичайним наслідком якого були проблеми, пов'язані з організаційною, фінансовою та іншими складовими. Причинами цих ускладнень, як і в будь-якій новій справі, була в першу чергу недосвідченість кооператорів, їх необізнаність у веденні торгівлі, бухгалтерії. Звичайно, ці прогалини могли б бути ліквідовані у випадку планомірної державної підтримки. І в першу чергу – підтримки навіть не фінансової, а швидше консультаційно-методичної. Проте царський уряд не лише не допомагав, але загалом заважав розвиткові кооперації засобом суворої регламентації діяльності і занадто обтяжливою в бюрократичному сенсі процедурою відкриття споживчого товариства. Ця процедура було спрощена лише у 1897 р., коли було запроваджено т.зв. "нормальний статут", на основі якого і відбувалося створення всіх нових споживчих товариств. Проте порядок відкриття все-таки залишався дозвільним, аж до березня 1917 р., коли Тимчасовий уряд затвердив кооперативний закон, згідно з яким відкриття будь-якого кооперативу відбувалося шляхом простої реєстрації в окружному суді і носило явочний характер. Проте навіть дозвіл губернатора на відкриття нового споживчого товариства не означав, що всі проблеми з офіційними органами влади для кооператорів залишаються позаду. За діяльністю кооперативних товариств прискіпливо спостерігала поліція, побоюючись появи в них "полі-

тично неблагонадійних елементів". Іноді представники поліції безпосередньо втручались у діяльність кооперативів чи роботу кооперативних з'їздів. Так, на першому Всеросійському з'їзді кооперативів у Москві (1908 р.) представник поліції, який був присутнім на всіх засіданнях, заборонив виголошувати доповідь і обговорювати один із пунктів порядку денного. Звичайно ж, така прискіплива увага до кооперативного руху з боку Міністерства внутрішніх справ заважала працювати. Проте для нас, сучасних дослідників, надмірна опіка влади над кооперативними організаціями виявилася корисною. Річ у тім, що саме в архівних фондах губернських жандармських управлінь містяться чи не найбільш докладні дані про діяльність кооперативів. Наглядачі із поліції задокументували буквально всі сторони діяльності кооперативних організацій. Особливо вони цікавилися персональним складом споживчих товариств, їх благонадійністю, порядком денним засідань загальних зборів того чи іншого кооперативу або ж кооперативного з'їзду.

Отже, кооперативним товариствам за повної відсутності підтримки з боку держави доводилося сподіватися лише на власні сили: обмінюватися досвідом, допомагати один одному. Найкраще цього можна було досягти шляхом проведення кооперативних з'їздів і нарад. Останні умовно можна поділити на два види: загальноросійські та регіональні (губернські та повітові). Зазначена тематика розвідки спонукає нас звернути більш прискіпливу увагу саме на регіональні, або ж місцеві, з'їзди. Проте слід згадати і загальноросійські, де також були присутніми представники споживчих товариств Лівобережної України і на яких розглядалися питання, актуальні для досліджуваного регіону. Перша спроба зібрати загальноросійський кооперативний з'їзд виявилася невдалою. В 1871 р. харків'яни Баллін М.П. та Козлов В.С. виступили ініціаторами скликання загальноросійського кооперативного з'їзду. Мета з'їзду – встановлення матеріальної і моральної підтримки та влаштування спільної закупки товарів. Козлов вважав, що в Росії повинно бути не менше трьох кооперативних споживчих спілок залежно від основних національностей: Північна Спілка – росіяни, Західна – поляки, Південна – українці. Але із 70 товариств по всій Росії, яким було надіслано запрошення, відгукнулося лише 19. Це були кооперативи із Севастополя, Калуги, Жиздріно, Керчі та інших міст Російської імперії. Програма з'їзду включала пункти щодо влаштування спільної закупки й організації товариства гуртових закупок за англійським зразком, вироблення нормального статуту для споживчих товариств, організації центрального агентства російських споживчих товариств [13, с. 10]. Проте харківським кооператорам не вдалося отримати дозвіл від влади, яка насторожено сприймала будь-які прояви громадської ініціативи. Тому проведення з'їзду

було заборонено на офіційному рівні. Заборону з'їзду органи влади мотивували таким чином: "Діяльність для споживчих товариств дозволяється в межах свого міста, загального ж зв'язку між ними бути не повинно" [Цит. за: 10, с. 85].

Пізніше, до 1917 р., подібних з'їздів відбулося всього два: перший згадуваний уже Московський (1908 р.) і Всеросійський кооперативний з'їзд у Києві (1913 р.).

Московський з'їзд проходив протягом 16–21 квітня 1908 р. Засідання відбувалися за секціями, поділ на які ґрунтувався на основі видової ознаки кооперації. Так, у секції споживчих товариств було 15 представників від споживчої кооперації Лівобережної України: 4 – від Чернігівської губернії, 9 – від Полтавської і 2 – від Харківської [15, с. 547–549]. На початку роботи секції було заслухано доповідь В.Н.Зельгейма, представника МСПО ("Московский союз потребительных обществ"), присвячену загальному огляду справ і нагальних проблем у споживчій кооперації Росії. В цілому протягом засідань секції було обговорено наступні проблеми розвитку споживчої кооперації та запропоновано шляхи їх вирішень:

- Додаткова відповідальність членів товариств (внесення подібної зміни у статuti товариств сприяло б підвищенню, висловлюючись сучасним банківським терміном, "кредитного рейтингу" цих кооперативних об'єднань.

- Функції й організація управління та ревізії. Недосвідченість кооперативних працівників часто приводила до помилок у веденні бухгалтерії та ін. Подібну прикрість мала б виправляти фахова і незалежна ревізія.

- Вироблення зразкового статуту. Мається на увазі вироблення не обов'язкового статуту, яким, по суті, був нормальний статут 1897 р., а статуту, в якому б були враховані всі тодішні потреби споживчих товариств.

- Промисловий податок (згідно з діючим законодавством усі торгові заклади, річний обіг яких перевищував 10 тис. крб., повинні були сплачувати обтяжливий промисловий податок. Саме тому багато споживчих товариств змушені були штучно стримувати свій розвиток, щоб не потрапити до складу платників цього податку.

- Об'єднання товарних закупівель. Саме об'єднання закупівель призвело б до зниження ціни, адже не секрет, що вигідніше купувати великі оптові партії товарів.

- Спільне страхування. Актуальність постановки цього питання обумовлюється тими ж мотивами, що і попередня проблема.

Основний шлях вирішення всіх цих проблем делегатами з'їзду бачився у створенні кооперативних спілок, які б, об'єднуючи товариства того чи іншого регіону, могли б на спільні кошти організувати і спільні закупівлі, страхування, і налагодити відповідним чином інструкторсько-ревізійну роботу.

У цілому ж проблематика, яка була представлена на першому всеросійському кооперативному з'їзді, не втратила своєї актуальності і під час проведення другого, який проходив у Києві в 1913 р. 1–7 серпня.

Другий кооперативний з'їзд був набагато масштабнішим за перший як за кількістю делегатів, так і за розмаїтістю їх представництва. Кількість делегатів чи не втричі перевищувала число присутніх на Московському з'їзді. Також на Київському з'їзді були представники не лише від кооперативних установ, але і земських управ, Державної Думи. Цей факт промовисто свідчить про те, що держава поступово повертається обличчям до кооперації. Проте такий поворот стався уже після того, як не помітити зросту силу кооперативних товариств було неможливо, адже згідно з доповіддю професора Анциферова, споживчих товариств у Російській імперії нараховувалося 6.000 із числом членів-пайовиків більше 600.000 чоловік [6, с. 65]. На Лівобережній Україні станом на 1912 р. нараховувалося 505 споживчих кооперативів [12, арк. 1]. Протягом з'їзду було заслухано близько 100 доповідей і прийнято близько 60 резолюцій. У результаті роботи секції споживчої кооперації було прийнято наступні резолюції:

- Про зразковий статут для споживчих товариств.
- Про продаж із крамниць споживчих товариств стороннім покупцям.
- Про інструктування і ревізування споживчих товариств.
- Про право відкриття кооперативної аптеки.

Проте звичайно питання, які були більш наближеними до проблем споживчої кооперації Лівобережної України, розглядалися на місцевих з'їздах і нарадах.

Перший подібний з'їзд відбувся на Полтавщині, яка була лідером за кількістю кооперативів у регіоні. Золотоноська повітова земська управа 5 липня 1909 р. скликала з'їзд споживчих кооперативів повіту, де обговорювалося питання про необхідність споживчої спілки чи закупівельного об'єднання. Було вирішено створити при земстві посаду інструктора із споживчої кооперації, який би займався також і організацією закупок товариств [8, с. 915].

У 1910 р. Полтавське товариство сільського господарства подавало клопотання до імператора на дозвіл скликання з'їзду споживчих товариств Полтавської губернії. Цей з'їзд відбувся 23–25 травня 1910 р. У ньому взяло участь 92 представники від 57 споживчих товариств. Найбільше уваги було приділено кредитуванню споживчих товариств та їх об'єднанню в спілкові організації. З цих питань були виголошені доповіді Н.Н.Волкова "Про союз споживчих товариств в Полтавській губернії" та Ю.Ю.Соколовського "Про порайонне об'єднання споживчих товариств в Полтавській

губернії". Учасники форуму відкинули ідею заснування губернської спілки і спинилися на ідеї заснування районної Полтавської спілки, яка б мала користуватися послугами МСПО і Київської спілки. Проте рішення так і не було втілено в життя аж до 1914 р. [2, с. 6–7]. Викликало гострі дискусії і питання про кредит у споживчих товариствах. За кредит у споживчих товариствах виступали не тільки окремі делегати – представники споживчих товариств, але й інспектор із дрібного кредиту Шкорбутов Н.Н. Все ж було прийнято рішення кредит допустити, обмеживши його половиною паю одного члена на один місяць [2, с. 6]. На цьому ж з'їзді було виголошено доповідь про стан споживчої кооперації в губернії, який визнали незадовільним. Для покращення ситуації в споживчій кооперації було вироблено ряд рекомендацій. У першу чергу, було висловлено побажання, щоб прийом нових членів здійснювався через виплату пайового внеску на виплат у визначений період, щоб дивіденд на закупку нараховувався також і стороннім покупцям, але в меншому відсотковому вираженні, ніж членам товариства, щоб товар у споживчих крамницях продавався за помірними ринковими цінами і щоб частина прибутку товариств спрямовувалася на просвітницькі цілі [2, с. 6]. Полтавський журнал "Хуторянин", підсумовуючи здобутки цього зібрання, повідомляв: "...за 2 дні роботи учасники з'їзду настільки зблизились, що не спішили розходитись. А від такого зближення один крок до повного об'єднання" [4, с. 9].

2–3 травня 1910 р. відбувся з'їзд кооперативних установ Переяславського повіту Полтавської губернії. За результатами роботи були вироблені резолюції, серед яких слід виділити намір створити спілку споживчих товариств Переяславського повіту, але він так і не був втілений у життя [9, с. 13–14]. Крім того, було висловлено побажання, щоб Державний банк видавав позики споживчим товариствам під гарантії кредитних кооперативів та окремих осіб. На з'їзді розглядалося також питання взаємовідносин кредитних і споживчих товариств [21, с. 191]. Щодо останнього було висловлено побажання про дружні відносини між споживчими та кредитними кооперативами і рекомендовано не втручатись у сфери діяльності один одного і не конкурувати між собою [9, с. 13–14]. Рекомендації щодо більш активного співробітництва між кредитними та споживчими кооперативами лунали і в інших районах Лівобережної України. Так, у доповіді Євдокимова А.А., яку було виголошено на Харківському з'їзді представників установ дрібного кредиту, однією з основних причин недостатнього розвитку споживчої кооперації в Харківській губернії називалася – недостатнє кредитування споживчих товариств з боку кре-

дитних установ і кооперативів. А про необхідність споживчих кооперативів для Харківської губернії, в доповіді Євдокимова, свідчив той факт, що кредитні і сільськогосподарські товариства Харківської губернії, крім своїх основних функцій, займаються ще й закупівлею товарів для своїх членів [7, с. 17]. У своїх заключних резолюціях Харківській з'їзд кредитних установ підтримав доповідь Євдокимова і рекомендував у кожному селі і слободі влаштувати споживчі товариства [3, с. 29].

За сприяння земських сил, а саме Земської Каси дрібного кредиту, 3 жовтня 1913 р. було проведено з'їзд споживчих товариств Миргородського повіту [14, с. 18]. На з'їзді головував голова повітової земської управи Вульфферт Б.А. Тут були присутніми представники 30 споживчих товариств повіту, всі члени повітової управи, інспектор сільського господарства Полтавської губернії В.Н.Дьяков, Полтавський губернський агроном Ю.Ю.Соколовський, інструктор споживчих товариств Миргородського повіту, два агрономи Миргородського повіту та ін. З'їзд ухвалив постанови, які містили в собі рекомендації: активніше накопичувати кошти для створення губернської чи повітової спілки; організувати курси для підготовки працівників споживчої кооперації; нараховувати премії на забор не лише пайовикам, але й стороннім покупцям, а премії тих сторонніх покупців, котрі не побажають вступити в число членів товариства, повинні зараховуватися на просвітні та інші капітали; уникати відпуску товарів у кредит, а там, де продаж у кредит практикується, рекомендується замінити кредит від споживчого товариства кредитуванням через кредитне товариство [18, с. 467–469].

Питання діяльності споживчих товариств розглядалися і на з'їздах інших форм кооперативного руху. Так, на з'їзді сільськогосподарських товариств, що відбувся у Полтаві в травні 1909 р., в доповіді Ломоносова-Геєра П.М. "Про торгівлю в сільськогосподарських товариствах на засадах споживчого кооперативу" зазначалось, що немає жодної необхідності відкривати нове споживче товариство, де вже є сільськогосподарський кооператив, подрібнюючи таким чином кооперативні сили. Як приклад, доповідач вказував на Жабківське сільськогосподарське товариство, де капітал для споживчої торгівлі складався за підпискою між членами сільськогосподарського товариства. Торговими операціями керували загальні збори, але не пайовиків, а сільськогосподарського товариства. Не випадково подібна точка зору була висловлена саме на Полтавському з'їзді сільськогосподарських товариств, адже Полтавщина була першою за кількістю сільськогосподарських товариств у країні, і тому полтавські діячі сільськогосподарської кооперації вважали, що саме сільськогосподарське

товариство повинно стати первинною ланкою кооперативної розбудови села. Проте досвід показав, що більш ефективно працюють ті кооперативи, які зосереджуються безпосередньо на виконанні притаманних їм функцій. І вже на час проведення зазначеного кооперативного з'їзду сільськогосподарських товариств на Полтавщині споживчі і кредитні товариства отримали широкий розвиток – 150 споживчих і 116 кредитних кооперативів [11, с. 9–11].

Одним із перших губернських загальнокооперативних з'їздів був Чернігівський з'їзд, який тривав протягом 12–16 вересня 1907 р. На ньому був присутній 121 делегат, яких було поділено на 3 секції: кредитової, сільськогосподарської і споживчої кооперації [19, арк. 91–93]. Керівником секції споживчої кооперації обрано Примака М.О. Програма засідань цієї секції включала ряд пунктів, серед яких:

- Об'єднання споживчих кооперативів у районну спілку.
- Питання про кредити в товариствах.
- Особливості виникнення споживчих кооперативів на селі.
- Зв'язок споживчої кооперації з іншими формами кооперації.
- Заходи щодо зміцнення і розвитку споживчої кооперації [20, арк. 10].

У доповіді про споживчу кооперацію, яка була виголошена на цьому з'їзді, земству пропонувалося за доцільне об'єднати керівництво сільськими споживчими та кредитними товариствами навколо губернської земської управи, заснувавши в економічному відділі посаду інструктора зі споживчої кооперації [16, с. 138]. Особлива увага зверталася на значення загальної обов'язкової початкової освіти як основи для розповсюдження кооперативних знань, на необхідність організації в доступній формі консультацій та надання земствами позики строком від трьох місяців до одного року новоствореним товариствам [20, арк. 139]. В останній день з'їзду, 16 вересня, було виголошено доповідь голови споживчої секції Примака М.О., присвячену влаштуванню курсів із споживчої кооперації [20, арк. 20]. Пізніше ці курси були організовані в Ніжині і Новгороді-Сіверському [22, с. 5].

На початку 1914 р. при Полтавському Товаристві сільського господарства відбулася нарада інструкторів з кооперації, де обговорювався ряд питань, пов'язаних із розвитком споживчої кооперації, зокрема:

- Кредитування споживчих товариств фірмами, земськими касами дрібного кредиту та кредитними кооперативами.
- Становище споживчих товариств.
- Продаж товарів у кредит.
- Об'єднання закупок товарів для товариств даного району.

- Сприяння кооперації з боку земств.
- Взаємовідносини споживчих товариств і кредитних кооперативів.

На цій же нараді було визнано необхідним вступ усіх споживчих товариств губернії в члени Полтавського товариства сільського господарства. Планувалося, що це товариство буде певною мірою виконувати функції спілкового об'єднання споживчих товариств [1, с. 89].

Самі товариства, розуміючи всю необхідність кооперативних з'їздів і нарад, зверталися до земських установ за допомогою в скликанні таких з'їздів. Так, споживче товариство із с.Жукотки Чернігівського повіту клопоталося перед губернською земською управою про організацію з'їзду представників споживчих товариств Жукотської та Довжицької волостей [17, с. 563].

Таким чином, необхідність об'єднання споживчих товариств у спілкову організацію та посилення їх співпраці з іншими формами кооперативного руху доводилася на численних кооперативних з'їздах і нарадах загально-російського та регіонального значення, що знайшло відображення у їх постановках та резолюціях.

Проте програма діяльності кооперативних з'їздів і нарад не вичерпувалася розглядом суто економічних питань. Важливе місце в роботі цих зібрань займали питання культурної та просвітньої діяльності.

У 1915 році у Полтаві відбувся Губернський кооперативний з'їзд, який маніфестаційно виявив свій український національний характер, схваливши побажання організувати кооперативну школу з українською мовою навчання, також було винесено постанову про необхідність навчання українською мовою в школах тих місцевостей, де населення тією мовою говорить. У 1916 році в Києві відбувся "З'їзд Кооперативних Союзів", де переважали представники українських кооперативів; тут було прийнято кілька резолюцій, що стосувалися просвіти. Однією з головних була вимога шкільного навчання українською мовою [23, с. 161].

Отже, кооперативні з'їди і наради, які проходили в досліджуваний період, можна поділити на дві категорії: загальноросійські і регіональні. На з'їздах першої категорії, Московському 1908 р. та Київському 1913 р., розглядалися питання розвитку споживчої кооперації всієї країни, які в тому числі торкалися і розвитку споживчої кооперації на Лівобережній Україні. Регіональні ж з'їзди у своїй роботі зосереджувалися на проблемах розбудови споживчої кооперації у даному регіоні. Резолюції цих з'їздів мали надзвичайно важливе значення: вони сприяли спрямуванню кооперативних сил регіону у правильному напрямку. Проведення ж цих з'їздів слугувало більш тісному згуртуванню кооперативної громадськості регіону у вирішенні нагальних проблем розбудови споживчої кооперації.

Література

1. А.В. Совецание инструкторов кооперативов Полтавской губернии // Южный кооператор. – 1914. – №4. – С. 88–89.
2. А.Г. Полтавский кооперативный съезд // Наше дело. – 1910. – №11. – С. 5–7.
3. А.Е. О потребительских лавках // Хлибороб. – 1910. – №8. – С. 29–31.
4. Аліман М.В. Від витоків до сьогодні // Вісті ЦССТУ. – 1996. – №30. – С. 9.
5. Аліман М.В. Кооперативний рух на Полтавщині: Історико-економічний нарис // Вісті ЦССТУ. Діловий випуск. – 2004. – №36. – С. 1–24; Власенко В.М. Кредитна кооперація Лівобережної України (2-га пол. XIX ст. – поч. XX): Дис. ... к. і. н.: 07.00.01. – Х., 1998. – 232 с.; Половець В.М. Кооперативний рух на Лівобережній Україні (1861–1917). – Чернігів: Редакційно-видавничий комплекс "Деснянська Правда", 1996. – 204 с.
6. Второй Всероссийский съезд по кооперации в г.Киеве 1–7 августа 1913 г. // Труды. – Вып. 1. Общее собрание съезда. – К.: Типография киевской 1-й артели, 1915. – 228 с.
7. Евдокимов А.А. Отношение кооперативных учреждений мелкого кредита к потребительным обществам // Южно-русская сельскохозяйственная газета. – 1910. – №24. – С. 16–17.
8. И. Г. У. и З. Съезд представителей потребительных обществ // Хуторянин. – 1909. – №27. – С. 915.
9. Кооперативный съезд в г.Переяславе // Южно-русская сельскохозяйственная газета. – 1910. – №22. – С. 13–14.
10. Марков В.И. Пионеры Южно-русской кооперации. Н.П.Баллин и его сотрудники: Очерк истории кооперации на Украине. – Харьков: Издание ПОЮР, 1919. – 105 с.
11. Михеев Д. Полтавские кооперативы и полтавская школа кооператоров // Южно-русская сельскохозяйственная газета. – 1909. – №32. – С. 9–11.
12. Об украинской кооперации // Центральний державний архів вищих органів державної влади та державного управління України, ф. 206, оп. 1, од. зб. 213, арк. 1.
13. Озеров И.Х. Общества потребителей. – СПб.: Типография т-ва "Нар. польза", 1900. – 327 с.
14. П-енко Гр. Споживча кооперація в Миргородському повіті на Полтавщині // Наша кооперація. – 1913. – №9. – С. 16–18.
15. Первый Всероссийский съезд представителей кооперативных учреждений в Москве 16–21 апреля 1908 г. // Труды. – М.: Издание Бюро Московского Союза потребительских обществ, 1908. – 561 с.
16. Половець В.М. Кооперативний рух на Лівобережній Україні (1861–1917). – Чернігів: Редакційно-видавничий комплекс "Деснянська Правда", 1996. – 204 с.
17. Редакційна колонка // Селянин. – 1910. – №16. – С. 530.
18. Сл-й А. Постановления первого съезда представителей потреби-

тельных обществ Миргородского уезда Полтавской губернии / Хуторянин. – 1913. – №20. – С. 467–469.

19. Списки представителей кооперативных учреждений, прибывших на съезд в Чернигов // ЦДІАК, ф. 1439, оп. 1, од. зб. 1701, арк. 106.

20. Съезд кооперативных учреждений Черниговской губернии // ДАЧО, ф. 145, оп. 3, од. зб. 415, арк. 10–20.

21. Съезд представителей кредитных сплотов и потребительных обществ Переяславского уезда Полтавской губернии // Сплотчина. – 1910. – №11/12. – С. 191.

22. Шевченко Е.П. Земство и кооперация. – Чернигов: Типография Губернского земства, 1916. – 16 с.

23. Яремченко Б.П. Благодійна та просвітницька діяльність кооперативів на Лівобережній Україні під час Першої світової війни // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Зб. наук. пр. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2004. – Випуск спеціальний. – С. 157–163.

І.О.Кочергін

Кому служив українець М.В.Родзянко?

Михайло Володимирович Родзянко (1859–1924) – особистість, яка не загубилася в складних перипетіях історичного процесу першої чверті ХХ ст. Його ім'я неодмінно присутнє в більшості енциклопедій, у тому числі і радянських. Існують сотні статей про цю, без перебільшення, неординарну особистість, однак і досі історична наука так і не спромоглася на повноцінне монографічне дослідження, яке б було присвячене цій історичній постаті. Звісно, що ми не претендуємо на всебічне висвітлення життя і діяльності М.В.Родзянка. Лише поглянемо на деякі неоднозначні сторони його біографії.

Першим відомим предком Михайла Володимировича Родзянка є хорольський сотник Миргородського полку Василь Іванович Родзянко (1652–1734), який належав до середньої ланки української козацької старшини. Його нащадок Володимир Михайлович (1820–1893), окрім прізвища, нічого спільного з українським народом не мав. Він був відданий російській монархії, якій старанно служив у Кавалергардському полку – елітному військовому підрозділі російської армії. Пізніше – був помічником Корпусу жандармів [6, с. 6].

У шлюбі з Марією Павлівною Вітовтовою (1827–1857) Володимир Родзянко мав трьох синів: Миколу (1852–1918), Павла (1854–1932) і Михайла, а також доньку Ольгу. Всі сини хоча й були за походженням україн-